

Jakub Sawicki

Bibliographia synodorum paticularium : Sprawozdanie

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 9/3-4, 401-407

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIBLIOGRAPHIA SYNODORUM PARTICULARIUM

(Sprawozdanie)

Prowadząc od przeszło 25 lat badania nad dziejami polskich synodów partykularnych i nad pomnikami ich działalności ustawodawczej wielokrotnie stawałem wobec konieczności konfrontowania materiału źródłowego polskiego z materiałem obcego pochodzenia oraz moich własnych wyników z wynikami badawczymi specjalistów w innych krajach. Przy każdej takiej sposobności odczuwałem dotkliwie brak odpowiedniej, tym zagadnieniom poświęconej bibliografii specjalnej, pozwalającej na szybką i pewną a przy tym szczegółową, orientację w istniejących zbiorach i drukowanych edycjach pomników ustawodawstwa synodów partykularnych wszystkich krajów i czasów, jak również w obfitej literaturze różnojęzycznej, poświęconej tym zagadnieniom, bardzo różnorodnej i bardzo rozproszonej. Różnorodne i rozproszone są materiały i opracowania, do których badacz tych zagadnień zmuszony jest sięgać. Pomijając już liczne i nie zawsze łatwo dostępne kolekcje tekstów synodów, ogólne i partykularne, w rachubę wchodzi tu takie ogólne opracowania źródeł prawa kanonicznego jak dzieła Maassena, Schultego, Fournier — Le Bras, Van Hove czy Sticklera, historie kościoła jak np. Haucka Kirchengeschichte Deutschlands, historie ogólne synodów, jak słynne dzieło Hefele-Leclercq, historie diecezji poszczególnych czy katedr, monografie stolic biskupich i metropolitalnych, monografie postaci biskupów prawodawców, a nadto ogólne zbiory źródeł i materiałów historycznych, jak Migne'a Patrologia Latina i Patrologia Graeca, jak Muratoriego *Scriptores Rerum Italicarum*, jak znane dzieła uczonych benedyktynów Martène i Durand itd. itd. Dla własnego użytku i własnej wygody począłem gromadzić materiały i notatki bibliograficzne, raczej przypadkowo, bez z góry ustalonego planu. Dopiero po 1956 roku naocznie stwierdzić mogłem, jak szerokie kręgi zataczają w różnych środowiskach naukowych zwłaszcza Francji, Anglii, Italii, Hiszpanii i Szwecji badania i studia nad dziejami synodów partykularnych i ich ustawodawstwem. Badania te i studia znaczą się nazwiskami szeroko znanymi w świecie naukowym, jak we Francji Gabriel Le Bras, André Artonne, Louis Guizard, Charles Munier i Charles de Clercq, w Anglii Maurice Powicke i Christopher R. Cheney, w Szwecji Sigurd Kroon w Lund, we Włoszech o. Silvjno

da Nadro, w Hiszpanii o. Antonio García y García, w Portugalii o. Isaias Rosa da Pereira, znaczą się też interesującymi i owocnymi międzynarodowymi zjazdami naukowymi, jak w 1958 r. w Louvain i w 1963 r. w Boston w USA. Pod wpływem nawiązania kontaktów z środowiskami naukowymi zagranicznymi dojrzeć zaczął plan, aby zgromadzone dotąd materiały bibliograficzne uzupełnić przez systematyczne poszukiwania biblioteczne, aby nadać im kształty naukowej bibliografii specjalnej i w tej postaci udostępnić zainteresowanym kołom badaczy. Realizacja takiego planu wydawała mi się zadaniem coraz to pilniejszym z uwagi na potrzeby badawcze licznych środowisk naukowych, pogłębiających i rozszerzających swe prace badawcze i edytorskie pod wpływem zwłaszcza dwóch potężnych bodźców: ożywczego tchnienia francuskiej szkoły socjologii religii, inspirowanej i kierowanej przez Gabriela Le Bras, oraz zapowiedzenia i zwołania soboru powszechnego Vaticanum II. Zdecydowawszy się na realizację tego planu, z góry zakładałem, że będzie to jedynie pierwsza próba ułożenia takiej bibliografii, po której nastąpić będą musiały dalsze prace, być może oparte o współdziałanie licznych środowisk naukowych zagranicznych. Zakładałem również, że zakres przedmiotowy bibliografii będzie musiał być ściśle ograniczony i zawężony do tych publikacji, które *κατ' ἐξοχήν* zajmują się synodami partykularnymi i ich działalnością ustawodawczą, i że nie będzie można sięgać po liczne pozycje, którymi każdy historyk synodów partykularnych czy historyk prawa kanonicznego musi się skądinąd w swojej pracy niezawodnie posługiwać. Rzut oka chociażby na aparat przypisów (not) w dziele H e f e l e — L e c l e r c q, Histoire des Conciles unaocni każdemu, jak szeroki i w zasadzie nieograniczony jest wachlarz prac i publikacji źródłowych, z których korzystać wypada historykowi synodów, a więc tych instytucji, których działalność przez długie wieki najściślej powiązana była z całym życiem kościelnym, społecznym, gospodarczym, politycznym i kulturalnym społeczeństw. Zakładałem wreszcie, że bibliografia taka jedynie wtedy spełni swoje zadanie jako pożyteczne narzędzie pracy badawczej, jeżeli jej cechą główną będzie dokładność i wierność opisów bibliograficznych oraz ich zupełność. Każdy z badaczy wie z własnego bolesnego doświadczenia, ile trudności powodują i na jak przykre straty cennego czasu narażają niekompletne lub niedokładne opisy w starszych i nawet nowszych dziełach naukowych, zwłaszcza bibliograficznych. Opis dzieła na podstawie autopsii przyjąć więc musiałem jako zasadę, co prawda nie dającą się niestety zrealizować we wszystkich przypadkach i bez reszty.

Dzięki subwencji udzielonej mi przez Institute of Research and Study in Medieval Canon Law w Waszyngtonie i dzięki życzliwemu poparciu władz polskich mogłem w czasie od października 1963 do kwietnia 1964 r. prowadzić badania i poszukiwania w bibliotekach Wied-

nia, Rzymu, Genewy, Berna, Sankt Gallen, Paryża, Strasburga i Göttingen, korzystając równocześnie z życzliwej i chętnej pomocy kolegów i przyjaciół, którzy na moją prośbę sprawdzali czy też uzupełniali przesyłane im opisy bibliograficzne i nie szczędzili rad i wskazówek. Byli to zwłaszcza pp. Dr E. Egger, ówczesny dyrektor Schweizerische Landesbibliothek w Bernie, Christopher R. Cheney, profesor w Corpus Christi College w Cambridge, prof. Sigurd Kroon w Lund, O. Isaias Rosa da Pereira w Lisbonie, O. prof. Antonio García w Salamance, Mme Odette Pontal w Paryżu i p. mgr Aleksander Thikian, pracownik naukowy departamentu słowiańskiego Bibliothèque Nationale w Paryżu, wreszcie p. Dr. Robert Samulski, wicedyrektor biblioteki uniwersyteckiej w Münster i. W. oraz p. docent Dr Józef Trypućko w Uppsali. Im wszystkim winienem wdzięczność za ich bezinteresowną, koleżeńską pomoc.

Wyniki kwerend w bibliotekach zagranicznych są pokaźne. Ilość zebranych pozycji, która w chwili wyjazdu wynosiła około 1400, wzrosła przy powrocie do Kraju do liczby ok. 3000. Niestety, czas, którym dysponowałem, był za krótki, aby postulat opisu z autopsii móc zrealizować we wszystkich przypadkach. Po powrocie do Kraju prowadziłem dodatkowe kwerendy, które pozwoliły ilości pozycji podnieść do około 3450.

Wydaje mi się konieczne, by choć pokrótce wyjaśnić kilka zagadnień leżących u podstaw omawianej bibliografii.

1. Zakres bibliografii: Jak to zaznaczyłem wyżej, ograniczyć się musiałem do zarejestrowania tych zbiorów, edycji i opracowań, które bezpośrednio i *κατ' ἐξοχήν* zajmują się synodami partykularnymi i ich ustawodawstwem. Wyłączyłem więc wszystko to, co odnosi się do soborów ekumenicznych w liczbie 21, od soboru w Nicei do soboru Watykańskiego II. Wyłączyłem więc i te kolekcje, które zawierają wyłącznie uchwały soborów ekumenicznych. Gdy chodzi o urzędowe publikacje poszczególnych synodów partykularnych, zwłaszcza prowincjonalnych i diecezjalnych, dokonane w postaci osobnych druków, to zrezygnować musiałem z ich rejestracji. Publikacja urzędowa statutów poszczególnych synodów w postaci osobnych druków rozpoczęła się jeszcze w XV wieku i trwa po dziś dzień, ilość takich druków idzie w liczne tysiące, a ich uchwycenie bibliograficzne przekraczałoby siły i możliwości jednego człowieka, pracującego samotnie, choć wspieranego życzliwą pomocą w niektórych konkretnych przypadkach. O ilości starodruków pojedynczych samych tylko synodów diecezjalnych włoskich i francuskich już dziś łatwo przekonać się z publikacji o. Silvino da Nadro¹ oraz z ostatnio wydanego przez francuski Centre National

---

¹ *Sinodi diocesani Italiani. Catalogo bibliografico degli atti a stampa 1534—1878* a cura del P. Silvino da Nadro O. F. M. Cap. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 1960, ss. XI, 515. — Studi e Testi,

de la Recherche Scientifique (Institut de Recherche et d'Histoire des Textes) znakomitego Répertoire des statuts synodaux des diocèses de l'ancienne France du XIIIe à la fin du XVIIIe siècle². Z konieczności ograniczać się musiałem do zbiorów statutów tj. do takich starodruków, które zawierają dwa lub więcej tekstów lub — jak to często bywało — są prawdziwymi kodyfikacjami prawa danej prowincji czy diecezji, opartymi na dawniejszym materiale ustawodawczym z wyraźnym nań wskazaniem. Natomiast późniejsze, nieurzędowe przedruki statutów czy publikacje ich z rękopisu, zwłaszcza edycje krytyczne, nawet i pojedynczych tekstów, starałem się wszystkie zarejestrować, zwłaszcza, gdy wydane były jako samoistne publikacje, ale sięgałem też do niektórych wielkich wydawnictw seryjnych lub wielotomowych kolekcji, jak np. Patrologia Latina i Patrologia Graeca Migne'a, Ughellego Italia Sacra, Muratoriego Scriptorum, Espana Sagrada czy Pertza Leges w Monumenta Germaniae Historica, by zarejestrować publikowane tam teksty statutów synodalnych. Każdy znawca przedmiotu wie doskonale, że liczne przedruki tekstów statutów znaleźć można w zbiorach materiałów historycznych, zwłaszcza w dyplomatariuszach ogólnych poszczególnych krajów, regionów, diecezji, katedr, kapituł, klasztorów, w monografiach historycznych poświęconych prowincjom, diecezjom, katedrom, czy postaciom poszczególnych biskupów. Do tego typu publikacji sięgnąć mogłem jedynie w całkiem wyjątkowych przypadkach. Braki te częściowo rekompensuje materiał przeze mnie zarejestrowany pod poz. 125. Co się tyczy literatury omawiającej synody i ich statuty, to zacieśnić musiałem ramy bibliografii do prac o charakterze monograficznym. Wyłączyłem więc w zasadzie wszelkie podręczniki i ogólne systemy prawa kanonicznego, zawierające obszernie rozdziały o synodach (Hinschius, Friedberg, Phillips, Wernz — Vidal, Andrieu — Guitrancourt, itp.), ogólne historie Kościoła czy jego części (prowincji, diecezji), nawet jeżeli zawierają osobne rozdziały poświęcone synodom, oraz wszelkie ogólne i monograficzne opracowania historyczne. Największą trudność sprawiła selekcja literatury odnoszącej się do źródeł prawa kanonicznego. Ogromna jest ilość prac traktujących o kolekcjach prawa kanonicznego, pośrednio jedynie i częściowo rozprawiających o synodach i ich statutach, choć zawierają i w tym zakresie często niezwykle cenne wiadomości. Nie mogłem uwzględnić ich wszystkich,

---

207; P. Silvino da Nadro O. F. M. Cap., *Sinodi diocesani Italiani*. Catalogo bibliografico degli atti a stampa 1879—1960 con un'appendice sui sinodi anteriori all'anno 1534. Milano, 1962. Centro Studi Cappuccini Lombardi, ss. 120.

² *Répertoire des statuts synodaux des diocèses de l'ancienne France du XIIIe à la fin du XVIIIe siècle*, par † André Artonne, † Louis Guizard et Odette Pontal. Préface par Gabriel Le Bras. Paris 1963, ss. 2 nlb., 516, 2 addenda et corrigenda.

pragnąc utrzymać się w ramach określonego sobie tematu. Obrąłem więc drogę pośrednią, uwzględniając jedynie pomnikowe i w bogatą bibliografię specjalną zaopatrzone dzieła Maassen'a, Schultego, Paul Fournier — Gabriel Le Bras, Van Hove i Stickler'a. Uwzględniłem natomiast w najszerszym zakresie publikacje do historii źródeł kościołów i obrządków wschodnich, zwłaszcza z serii *Codificatione Canonica Orientale*, *Fonti*, jako, że tam właśnie działalność ustawodawcza synodów wysuwa się na czoło zagadnień.

Nie rejestrowałem w zasadzie recenzji i polemik, chyba, że opublikowano je jako samoistne druki. Jedyne wyjątek — wydaje mi się uzasadniony rozgłosem sprawy — uczyniłem dla licznych recenzji pracy Babut, *Le concile de Turin*. Zebranie recenzji opublikowanych o wszystkich zarejestrowanych tu pracach wymagałoby dalszej kilkuletniej kwerendy.

Nie ograniczałem się do synodów Kościoła rzymsko-katolickiego we wszystkich jego obrządkach. Starłem się uchwycić ważniejsze przynajmniej pozycje dotyczące innych kościołów i społeczności chrześcijańskich, a nawet niechrześcijańskich (buddyści, Żydzi). Obraz w ten sposób będzie pełniejszy.

2. **Zakres poszukiwań.** Przewodnikiem w moich poszukiwaniach były podręczniki, historie źródeł prawa kanonicznego, dzieło Heffele — Leclercq, *Histoire des conciles* i podana tam przeobfita literatura, liczne artykuły w encyklopediach ogólnych i specjalnych oraz zebrane tam wskazówki bibliograficzne, w poszczególnych bibliotekach alfabetyczne katalogi autorów oraz katalogi rzeczowe pod hasłami „concilium”, „synodus”, „acta”, „constitutiones”, „decreta”, „statuta”, „Collectio”, itd., jak również pod hasłami miast, będących siedzibami metropolii czy biskupstwa. Korzystałem również z licznych repertoriów druków XV i XVI wieku. Nie pominąłem ważniejszych bibliografii narodowych, o ile były mi dostępne. Cały materiał drukowany po 1900 r. kontrolowałem według bibliografii ogłaszanej corocznie w *Revue d'Histoire Ecclésiastique*. Starłem się dotrzeć do każdej książki osobiście. Nie zawsze się to udawało. Szereg pozycji podać mogłem jedynie na podstawie zwykle niekompletnego i niedokładnego opisu z drugiej ręki. Oznaczam je gwiazdką po bieżącym numerze porządkowym. Wolałem zasygnalizować istnienie takiej pozycji, aniżeli pominąć ją zupełnie.

Przy ważniejszych i rzadszych niektórych pozycjach, które opisywałem na podstawie autopsji, podaję po prawej stronie u dołu bibliotekę i sygnaturę egzemplarza, który miałem w ręku.

3. **Układ bibliografii.** Cały materiał podzieliłem na dwie części: Część pierwsza „Generalia” obejmuje zbiory ogólne, zarówno wschodnie, jak i zachodnie, opracowania ogólne instytucji synodów, traktaty teoretyczne prawnicze i polityczne, kompendia ogólne, jak

summy, dykcjonarze itp. Część druga „Specialia” zawiera wszelkie inne pozycje, odnoszące się do synodów jakiegoś kraju, narodu, obrządku, prowincji, diecezji, a więc zbiory synodów nie ogólne, lecz partykularne, oraz literaturę szczegółową. W obrębie każdej części pozycje są uszeregowane w porządku alfabetycznym. Bieżąca numeracja biegnie przez obie części razem. Próby wprowadzenia jakiejkolwiek innej systematyki, zwłaszcza w części „Specialia”, nie powiodły się. Tradycyjny podział na „źródła” i „literaturę” okazał się nieprzydatny. Wiele bowiem tekstów trzeba było zarejestrować, podając jako miejsce druku publikację, powszechnie zaliczaną do „literatury”. Podział na synody prowincjonalne i diecezjalne zawiódł również, jak bowiem należało umiejscowić zbiory, zawierające teksty obu typów synodów razem? Uszeregowanie materiału według prowincji kościelnych nasuwało trudności nie do pokonania i zaciemniałoby obraz, gdyż podział na prowincje w ciągu wieków ulegał często bardzo radykalnym zmianom, dość pomyśleć o półwyspie Iberyjskim, o Niemczech czy o Italii. Podobne trudności powstałyby, gdyby chcieć zastosować kryteria przynależności narodowej, czy państwowej. Nie byłoby komplikacji z Hiszpanią, Portugalią, Wielką Brytanią czy Irlandią. Lecz inaczej już przedstawiałyby się sprawa z całą Nadrenią, z Italią północną, z całą Europą wschodnią, z Bałkanami itd. Porządek chronologiczny również nie dałby się zastosować z należyłą konsekwencją, zresztą nie jest on dobrze przydatnym kryterium w szerszych pracach bibliograficznych, jak to można z łatwością stwierdzić chociażby na przykładzie cytowanej już pracy O. Silvino da Nadro, skądinąd bardzo cennej i sumiennej. Pozostało więc jako jedyne zadowalniające rozwiązanie problemu systematyki: zastosować porządek alfabetyczny według nazwisk autorów i według początkowych wyrazów tytułów w drukach anonimowych.

4. Indeksy. Dodane zostały przy końcu tej pracy 3 indeksy, jako zasadnicza pomoc i klucz przy korzystaniu z bibliografii. Indeks osobowy nie obejmuje tych autorów, których nazwisko wysunięte zostało na czoło pozycji. Figurują oni bowiem w samej bibliografii w porządku alfabetycznym, powtórne ich wykazywanie w indeksie osobowym stało się przeto zbędne. Wszystkie inne natomiast nazwiska osób, występujących w tytule danego dzieła, są umieszczone w indeksie. Pominięte jednakże zostały nazwiska wydawców, drukarzy i księgarzy. Indeks geograficzny podaje nazwy miejscowości czy krajów w różnych ich brzmieniach. Jako główne hasło umieszczono zawsze brzmienie oficjalne stosownie do dzisiejszego, aktualnego układu polityczno-państwowego. Brzmienie łacińskie opiera się na danych zaczerpniętych z *Annuario Pontificio* 1961, lub w szeregu wypadków z dzieła Chevalier, *Topo-bibliographie*. Indeks rzeczowy, skrócony do minimum, stara się ułatwić dotarcie do pewnych

pozycji, nie uchwyconych zbyt wyraziście przez oba poprzednie indeksy, lub do pewnych grup tematycznych.

5. Wykazy skrótów. Wykaz skrótów ogólnych daje przegląd skrótów stosowanych powszechnie. Wykaz skrótów tytułów czasopism, dzieł zbiorowych i wydawnictw seryjnych obejmuje jedynie pozycje ważniejsze i częściej występujące. W szeregu przypadków, zwłaszcza gdy chodzi o dość rzadkie pisma regionalne, tytułów nie skracano. Układ skrótów na ogół odpowiada skrótom stosowanym w bibliografii ogłaszanej w *Revue d'Histoire Ecclésiastique*. W wielu przypadkach musiałem jednak tworzyć własne skróty. Wykaz skrótów nazw bibliotek obejmuje jedynie te biblioteki, które zacytowałem przy poszczególnych pozycjach. Nie wyczerpuje on bynajmniej ilości bibliotek, w których prowadziłem poszukiwania w Polsce i poza Polską.

6. Właściwości graficzne opisów. Podając tytuły dzieł, starałem się przeważnie zachować właściwości pisowni i interpunkcji. Przy podawaniu ilości foliów czy pagin cyfry w nawiasach prostokątnych oznaczają folia lub paginy nie numerowane. Nawiasy prostokątne stosowane są również do oznaczania wszelkich dodatków i objaśnień, pochodzących od autora bibliografii. W nawiasach prostokątnych umieszczono przeto również i przekłady tytułów dzieł w językach mniej rozpowszechnionych na jeden z powszechnie znanych języków międzynarodowych (łacine, francuski, niemiecki).

Omawiana tu praca bibliograficzna ukazuje się obecnie pod tytułem podanym na wstępie i z obszerną łacińską przedmową w wydawnictwie p. t. *Monumenta Iuris Canonici*, zainaugurowanym ostatnio i publikowanym przez *Institute of Medieval Canon Law* przy *Yale-University* w *New Haven, Conn.* w *U. S. A.* pod redakcją prof. dra *Stefana Kutnera*, jako tego wydawnictwa tom 2-gi serii C: *Subsidia*.

Jakub Sawicki